

Szwarc, Andrzej

"Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne", Andrzej Feliks Grabski, Lublin 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/2, 373-374

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

rewolucyjnej obaj konsultanci historyczni filmu „Danton” zgodzili się z tezą, iż proces dantonistów wiązał się z oskarżeniem o sprzedajność (s. 28). Praca opatrzona jest 48 ilustracjami (niestety czarno-białymi), które w większości publikowane po raz pierwszy, w interesujący sposób uzupełniają wywody autorów.

M. K.

Formiowanie nacji w Centralnej i Jugo-Wschodniej Europie. Istoriceskij i istoriko-kulturnyj aspijki, red. W. J. Frejdzon i in., Akademia Nauk SSSR. Institut Sławianowiedzenia i Bałkanistiki, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1981, s. 360.

Tom zawiera materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, poświęconej zagadnieniu uwidocznionemu w tytule. Oprócz historyków radzieckich wzięli w niej udział badacze z Węgier, Rumunii, NRD, Czechosłowacji i Polski (w osobie jednego z najwybitniejszych znawców problematyki, Józefa Chlebowczyka). Sprzyjało to ujęciom porównawczym; niezależnie od kompartytystycznej wymowy wszystkich zgromadzonych tekstów doszły one do głosu w poszczególnych referatach (np. Ł. Obuszenkowa, „Sopostawienie procesów formowania polskiej, węgierskiej i słowackiej nacji”).

Większość autorów położyła nacisk na kształtowanie się nowoczesnych języków literackich i upowszechnianie się świadomości narodowej. Takie stanowisko pozwalało na ogół uniknąć schematyzmu i wulgaryzacji związanych z przyznawaniem *a priori* decydującej roli czynnikom ekonomicznym. Zwracano też uwagę na specyficzne cechy narodów i grup narodowych, którym nie dane było okrzepnąć (np. analiza „niedokończonych” procesów narodotwórczych u muzułmańskich mieszkańców Bośni i Hercegowiny oraz u Serbo-Łużyczan, zaprezentowana w artykułach W. Frejdzona i J. Sołty). Referat J. Chlebowczyka przyniósł pogłębione ujęcie kwestii pogranicza narodowościowego, głównie zaś ludności dwujęzycznej, o której autor ten pisywał już wcześniej.

Niektóre teksty poświęcone były szukaniu ogólniejszych prawidłowości. Zwrócił na nie uwagę w wstępnym, teoretycznym szkicu I. Miller, wskazując na opóźnienie rozwoju kapitalistycznych stosunków gospodarczych i społecznych w całej Europie środkowo-wschodniej oraz długie utrzymywanie się przeżytków feudalizmu na tym terenie. Podniósł on również znaczenie faktu, iż poczucie odrębności narodów omawianego regionu kształtowało się najczęściej w opozycji do państw zdominowanych przez przedstawicieli obcej narodowości.

Większość tekstów prezentuje poglądy, które ich autorzy sformułowali w toku wieloletnich badań, zaś źródła i opracowania powoływane w przypisach służą raczej ilustracji ogólniejszych tez. Niektóre generalizacje wydają się skądinąd pochopne, jak np. propozycja A. Mylnikowa, by wyróżnić dwa modele formowania się świadomości narodowej: bałkański i środkowoeuropejski. W tym ostatnim miałby się zmieścić zarówno *casus* polski, jak czeski i słowacki... Bardziej przekonująca jest tradycyjna teza o podziale na narody, które w XIX stuleciu posiadały pełny zestaw klas i warstw społecznych oraz te, które były pozbawione własnych elit. Problematyka narodowości „historycznych” i „niehistorycznych” oraz „chiopskich” i „szlacheckich” w niniejszym tomie nie była jednak w zasadzie rozwijana.

A. S.

Andrzej Feliks Grabski, *Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1983, s. 343.

Na książkę składa się dziewięć szkiców zestawionych w układzie chronologicznym; ich motywem przewodnim jest recepcja myśli historycznej oraz jej uwikłanie

w spory polityczne. Pięć tekstów ukazuje się po raz pierwszy; pozostałe, drukowane w czasopismach naukowych i materiałach z paru sesji zostały rozszerzone i wzbogacone o dodatkową dokumentację.

Pierwsza część tomu poświęcona jest konfliktom jakie towarzyszyły narodzinom polskiej nauki historycznej w XVIII wieku. Autor ukazuje podziały na krytyków i apologetów ustroju i tradycji dawnej Rzeczypospolitej, pokrywające się z linią dzielącą zwolenników i przeciwników modernizacji państwa. Do argumentów historycznych sięgano szczególnie w dyskusjach toczonych po drugim i trzecim rozbiore. Wiele uwagi poświęcił Grabski w tym kontekście postaci i dorobkowi Adama Naruszewicza, przedstawiając go nie tylko jako reprezentanta oświeceniowego krytycyzmu oraz pracowitego zbieracza źródeł lecz również jako prekursora tezy o wewnętrznych przyczynach upadku Polski.

Dwa kolejne artykuły dotyczą historiografii doby romantyzmu, której kształt w znacznym stopniu uzależniony był od demokratycznych bądź konserwatywnych opcji jej twórców. Autor przypomniał tu, nie wykraczając w zasadzie poza dotychczasowe ustalenia, postać Joachima Lelewela i jego teorię gminowładztwa. Więcej nowego wnosi natomiast szkic o poglądach Franciszka Duchńskiego, zatytułowany efektownie „Na manowcach myśli historycznej”. Po raz pierwszy w nowszej literaturze przedstawiono tak obszernie jego teorię polonocentrycznego słowianofilstwa, odmawiającą narodowi rosyjskiemu prawa do słowiańskości i głoszącą tezę o jego azjatyckim pochodzeniu. Wykorzystano przy tym, podobnie jak w następnym studium o krytykach krakowskiej szkoły historycznej, nieco nieznanych do tej pory źródeł rękopiśmiennych (głównie ze zbiorów Biblioteki Polskiej i Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu). Pozwoliło to m. in. na poszerzenie wiedzy o oponentach Kalinki, Szujskiego i Bobrzyńskiego, potępiających nie tylko ich poglądy naukowe lecz także myśl polityczną stańczyków, tak wyraźnie z nimi związaną. Autor przedstawił m. in. opinie działaczy związanych z muzeum w Rapperswilu oraz publicystykę bardzo aktywnego, choć pozostającego na marginesie galicyjskiej sceny politycznej Stefana Buszczyńskiego.

Oprócz omówionych książka zawiera także teksty poświęcone spuściźnie naukowej Władysława Smoleńskiego i Zygmunta Wojciechowskiego. Tom wyposażono w indeks osób.

A. S.

Powstanie listopadowe. Geneza-uwarunkowania-bilans-porównania, pod redakcją Jerzego Skowronka i Marii Zmigrodzkiej, Polskie Towarzystwo Historyczne, Komitet Nauk Historycznych PAN, Instytut Badań Literackich PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich—Wydawnictwo PAN, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1983, s. 442.

Omawiana książka publikuje materiały międzynarodowego sympozjum zorganizowanego przez trzy wymienione w nagłówku instytucje z okazji 150-lecia wybuchu powstania listopadowego. Zgromadziło ono blisko 120 historyków, literaturoznawców i historyków myśli społecznej, a także kilku badaczy zagranicznych, w tym prawie wszystkich czołowych znawców powstania 1830—1831 r. Było to więc największe i najbardziej ważne zgromadzenie badaczy zajmujących się tą problematyką. Zawartość książki, na którą składa się ponad czterdzieści referatów, komunikatów i głosów w dyskusji oraz sumarycznych omówień dyskusji, jest zatem odbiciem aktualnych zainteresowań historyków. Została ona ułożona w sześć grup tematycznych odpowiadających mniej więcej podstawowym problemom, które wyłoniły się w czasie obrad. Są to: